

איש הישר בעיניו

לא תעשון ככל אשר אנחנו עושים פה היום איש כל הישר בעיניו: (דברים יב ח).¹

בימים ההם אין מלך בישראל איש הישר בעיניו ועשה: (שופטים יז ו).²

כל דרך איש ישר בעיניו ותכן לבות ה': (משלי כא ב).³

דרך אויל ישר בעיניו ושמע לעצה חכם: (משלי יב טו).⁴

רש"י דברים יב ח

לא תעשון ככל אשר אנחנו עושים וגו' - מוסב למעלה (דברים יא לא) על "כי אתם עוברים את הירדן וגו'". כשתעברו את הירדן מיד מותרים אתם להקריב בבמה, כל ארבע עשרה שנה של כבוש וחילוק. ובבמה לא תקריבו כל מה שאתם מקריבים פה היום במשכן, שהוא עמכם ונמשח, והוא כשר להקריב בו חטאות ואשמות נדרים ונדבות. אבל בבמה אין קרב אלא הנידר והנידב. וזהו "איש כל הישר בעיניו" - נדרים ונדבות שאתם מתנדבים על ידי שישר בעיניכם להביאם ולא על ידי חובה,⁵ אותם תקריבו בבמה.⁶

תורה תמימה, דברים יב ט⁷

... ואחרי שלא מצאנו ביאור ענין זה ברחבה, והוא עניין שנהג בהרבה תקופות שונות, לכן נבארו בזה בפרטיו: קודם שנבנה המשכן במדבר, היו ישראל מקריבים בבמות, כלומר, כל אחד עשה לו במה (מזבח) על פתח גגו וחצרו וכדומה.⁸ משהוקם המשכן, נאסר להקריב באופן כזה, אלא היה צריך להביא ולהקריב באוהל מועד

¹ יש קושי רב בהבנת פסוק זה, בפרט אם נאמץ את המשמעות המקובלת שאיש הישר בעיניו הוא מעשה לא נכון שאינו תחת מרות של הנהגה וסדר ממלכתי-ציבורי. למה מתכוון כאן משה? מה עושים כאן בני ישראל, כל אחד כראות עיניו, בעוד משה מנהיג אותם, שלא יעשו כך כשיכנסו לארץ? שאלה בפשט הפסוק: מה פירוש "איש כל הישר בעיניו"?

² פעמיים מופיע בספר שופטים הביטוי: "איש הישר בעיניו יעשה" (בלי המילה "כל" שמופיעה בפרשתנו, האם זה הבדל משמעותי?). פעם אחת, זו שציטטנו, בפרק יז במעשה **פסל מיכה** (עליו הרחבנו בדפים המיוחדים); ופעם נוספת, באותה לשון בדיוק, בסוף מעשה פילגש בגבעה שהוא גם הפסוק החותם את ספר שופטים כולו (ונראה כמבוא לספר שמואל הבא ולתקופת המלכים). ראה דברי רד"ק על הפסוק: "אמר זה לפי שעשה מיכה הפסל ולא היה מי שימחה בידו כי אין מלך ושופט בימים ההם". ספר שופטים אכן מצטייר כספר של תקופה בה אין מלך בישראל, שופט בא ושופט הולך, העם חוטא העם חוזר בתשובה, העם נגף לפני אויביו, העם מנצח את אויביו וחוזר חלילה. וכמו שאומר המדרש בתחילת מגילת רות (המקבילה לספר שופטים): "ויהי בימי שפוט השופטים - אוי לדור ששופט את שופטיו ואוי לדור ששופטיו צריכים להישפט". מפשט הפסוק בפרשתנו לא נראה שלתקופה זו מתכוון משה שהרי הוא אומר: "ככל אשר אנחנו עושים פה היום". אבל הקשר בין "איש הישר בעיניו יעשה" ובין ספר שופטים מתבקש מאיליו ועל מקצתו נעמוד בהמשך דברינו.

³ אחרי התורה והנביאים, הנה גם בכתובים, ספרות החוכמה, ספר משלי. כמו שחז"ל מרבים לומר: "דבר זה משולש במקרא (בתורה), בנביאים ובכתובים". ("אמר ר' ישמעאל כל מעשה תורה משולש, תורה נביאים וכתובים", מדרש משלי (בובר) פרשה כב). "איש הישר בעיניו" כאן, במשלי, בא במשמעות של: כל אדם משוכנע שהוא צודק והאמת איתו וכוונתו לטובה. אך באמת, רק הקב"ה יודע את צפונות הלב ואת הכוונה האמיתית. ראה פירוש מצודת דוד משלי פרק כא פסוק ב: "ישר בעיניו - כי אינו רואה חובה לעצמו: ותוכן - ה' הוא בתוך לבו ויודע הוא אם ישר דרכו או לא". ראה גם פירוש דעת מקרא על הפסוק.

⁴ ספר משלי משלב מוסר דתי עם מוסר כללי ולפיכך אולי אינו מסתפק בהיבט הדתי שבפסוק הקודם ובא ללמדנו גם חכמת חיים כללית שאדם שתמיד בטוח שדרכו ודעתו הם הנכונים, הם "הישרים" הוא אויל, בעוד שאדם בקורתי וספקני שמבין שלא כל החכמה היא אצלו (ראה דברי התוכחה של איוב לרעיו: "אָמַנְם כִּי אָתֶם עִם וְעַמְכֶם תְּמוֹת חֻקָּהּ", איוב יב ב), מי ששומע לעצה - הוא החכם.

⁵ ראה לשון הירושלמי (מגילה, בהערה הבאה): "ומה תעשו שם? דבר שהוא בא לידי ישרות. ואי זו זו? זו עולה ושלמים". וכן הוא בבבלי זבחים קיז ע"ב: 'איש הישר בעיניו יעשה, איש - ישרות הוא דליקרו, חובות לא ליקרו, וצבור - אפילו חובות ליקרו'.

⁶ רש"י הולך בעקבות חז"ל (ספרי סה בפרשתנו, ירושלמי מגילה פרק א הלכה יא ועוד) ומסביר את כל הפסוק בציווי של הקרבת הקרבנות במקום מרכזי אחד, דוגמת המשכן (שנמשח) ובית המקדש, שהם: "ככל אשר אנחנו עושים פה היום", מול היתר זמני להקריב בכל מקום, כולל בבמה פרטית בגגו וחצרו של כל אדם, שהוא: "איש כל הישר בעיניו". נושא זה אכן תופס מקום מרכזי בפרשתנו (ראה פרק יב כולו). וכך גם מפרש רש"י בגמרא זבחים קיד ע"א. אלא שבפשט הפסוק יש קושי, כפי שכבר הצבענו בהערה 1 לעיל, ולפיכך יש צורך בפירוש בשיטת "חלקהו ופרשהו", היינו פיצול הפסוק, שכפשוטו נקרא ברצף, לשני חלקים: "ככל אשר אנחנו עושים פה היום" - ענין אחד, "איש כל הישר בעיניו" - ענין שני. מדובר בשתי תקופות שונות.

⁷ אגב רש"י בו פתחנו ונושא הבמות, ולפני שנמשיך במדרשים ופרשני המקרא, ראינו בפירוש תורה תמימה על החומש בפרשתנו שהביא סיכום תמציתי של כל עניין הבמות. סיכום נוסף נמצא בהקדמה לפירוש קהתי למסכת מגילה פרק א משנה י: "אין בין במה גדולה לבמה קטנה אלא פסחים. זה הכלל, כל שהוא נידר ונידב קרב בבמה, וכל שאינו לא נידר ולא נידב אינו קרב בבמה". ראה גם הערך "במה" באנציקלופדיה תלמודית וגם אנו הקדשנו דף לנושא איסור במות בפרשה זו. מקור כולם היא המשנה מסכת זבחים פרק יד משניות ד-ח, וכן תוספתא זבחים פרק יג הלכות א-ב. ראה שם.

⁸ זו התקופה הראשונה, לפני הקמת המשכן, שאז כל מי שרצה להקריב - הקריב על "פתח גגו וחצרו" (אוהלו נכון יותר). מדובר כמובן בעיקר בקרבן תודה אישי, משום שאין עדיין ציווי על עבודת הקרבנות ואין עדיין קרבנות חובה וציבור. כמה זמן נמשכה תקופה זו? שנה אחת? מיציאת מצרים ועד הקמת המשכן בחודש ניסן בשנה השנית לצאת בני ישראל ממצרים? או שמא מתקופת האבות

במשכן...⁹ וכך היה קיים ונוהג איסור זה עד שבאו ישראל לאחר שעברו את הירדן בימי יהושע לעיר גלגל שבעבר הירדן... ושם הותרו הבמות... מכיוון שתלה הכתוב איסור הבמות בחיוב השחיטה במחנה... ואחרי שאז כבר פסקו ובטלו המחנות והתחילו ישראל להיות נפוצים בארץ, שבו הבמות להתירם.¹⁰ וכך היו נוהגים היתר הבמות כל זמן שהיו בגלגל משך י"ד שנה... ואחר כך כשמת יהושע באו לשילה ונחו מהכיבוש ומהחלוקה ונתיישבו שם וחיו במנוחה... נאסרו הבמות מחדש ועמד משכן זה שסי"ט שנה.¹¹ ושוב כשחרבה שילה בימי עלי באו לעיר נוב ונשתתו שם י"ג שנה ואחר כך באו לגבעון ונשתתו שם מ"ד שנה ובתוך הזמן הזה הותרו עוד פעם הבמות.¹² עד אשר הביאו המזבח לירושלים ונבנה המקדש על ידי שלמה ואז נאסרו הבמות עד עולם.¹³

רשב"ם דברים פרק יב פסוק ח

איש כל הישר בעיניו - בכל מקום שאנו חונים שם במדבר אנו מקריבים, במשכן המיטלטל ממקום למקום.¹⁴

אבן עזרא דברים יב ח

ואתם לא תעשו ככל אשר אנחנו עושים פה - בעבור שהיו נוסעים ממסע אל מסע, ויש מי שיקריב עולה במסע שירצה אחר מות אהרן, ויש מי שיתן בכור צאנו, ויש מי שלא יתן, כי המצוה תלויה בארץ.¹⁵ ואין זאת דעתי, רק

ונח? שני האישים שידוע לנו שהקריבו זבחים או עולות טרם המשכן הם נח אחרי המבול ויעקב בירידתו למצרים (ואולי נחשיב גם את קין והבל?).

⁹ זו התקופה השנייה, בה אין שום היתר לשום קרבן, לא יחיד ובוודאי לא חובה וציבור, להיות קרב, אלא לפני המשכן. כפי שהתורה מבארת בפרשתנו באריכות, כולל איסור שחוט חוץ, היינו גם לצורך אכילת בשר גרידא. מאוחר יותר, בארץ, הותר רק בשר תאווה אשר נשחט לאכילת בעלים בלבד, בגלל ריחוק המקום למקדש (דברים סוף פרק יב). זה היה המצב כל ארבעים שנות הנדודים במדבר. ארבעים חסר אחת (ראה הערה קודמת), עד שבאו לגלגל בתקופת יהושע.

¹⁰ זו התקופה השלישית - תקופת הגלגל, שחוזרת אח"כ גם בתקופה החמישית - תקופת נב וגבעון. יש היתר במות, משום שאין מחנה מרכזי, אך אין כאן חזרה מלאה לתקופה הראשונה, שהרי יש משכן ומזבח והם נמצאים בגלגל. בתקופה זו נוצר ההבדל בין במת יחיד, שם מותר לכל אחד להקריב קרבן רשות נדבה (כל הישר בעיניו) ובין קרבנות ציבור וחובה, כולל קרבן פסח למרות שהוא יחיד, שהיו קרבים רק בבמת ציבור המרכזית שהייתה במזבח אשר בגלגל וכאמור אח"כ בנב וגבעון. ראה מסכת מגילה פרק א משנה י'.

¹¹ זו התקופה הרביעית, תקופת שילה שחוזרת לתקופה השנייה של המשכן במדבר. זו עדיין לא הנחלה, אך זו המנוחה - מנוחת שילה שנמשכה לפי חשבון חז"ל שלוש מאות ששים ותשע שנים, עד שחרבה שילה במלחמת הפלשתים בתקופת עלי (שמואל א פרק ד). ראה דברינו [משכן שילה](#) בפרשת תרומה.

¹² זו התקופה החמישית, החוזרת לשלישית שהסברנו לעיל. תקופה זו נמשכה חמישים ושבע שנים: 13 שנה בנוב (ראה דברינו [נוב עיר הכהנים](#) בפרשת אמור), ו-44 שנה בגבעון. ראה בפרט סוף התקופה בה ארון הברית, שדוד העלה מקרית יערים, כבר שוכן בירושלים ואילו המזבח (ושאר חלקי המשכן) מצויים בגבעון. שם נגלה הקב"ה לשלמה בחלום. ראה מלכים א פרק ג.

¹³ זו התקופה השישית החוזרת לרביעית ולשנייה, בהבדל מרכזי אחד. הפעם זו הנחלה - ירושלים. שוב אין היתר לעולם לעבודה בבמות שכל אחד יקים בגגו ובחצרו. זו ריכוזיות עבודת ה' שספר דברים, במיוחד בפרשתנו, כה מדגיש. ואנו היום יודעים שבכך לא תם הסיפור ושוב תחזור עבודת ה' של ישראל "הנפוצים בארץ" ואף מחוצה לה, בבתי כנסיות ומדרשות שקמו עוד לפני חורבן הבית (השני) וביתר שאת אחריו. אך כל זה אולי עניין אחר והפלגנו (כדרכנו) למחוזות שקשורים ואולי לא.

¹⁴ היום המשכן כאן ומחר הוא שם, היום "המקום" הוא כאן ומחר הוא כבר במקום אחר. אין קדושה קבועה (בדומה ואולי כהמשך למעמד הר סיני). אבל עדיין מה הוא "כל איש הישר בעיניו"? ראה פירוש ר' יוסף בכור לפסוק שאולי משלים את פירוש רשב"ם: "איש כל הישר בעיניו: שאין אתם צריכים להפריש תרומות ומעשרות, ולא לעלות לרגל, ולא להביא קרבניכם ונדבותיכם אלא למשכן שהוא סמוך להם". אולי "ישר" הוא במובן של פשוט. כאן במדבר, המשכן הולך איתנו. כל מי שרוצה להקריב ולאכול בשר, אין דבר ישר ופשוט מזה. בארץ ישראל, בישיבת הקבע, ייווצר ריחוק בין המשכן והמקדש כמרכז ובין מקומו של כל אחד ואחד. שוב לא יהיה קו ישר, קצר ופשוט ביניכם ובין המרכז.

¹⁵ אפשר שאבן עזרא מתכוון כאן לפירוש דומה לרשב"ם שראינו לעיל שאומר: "איש כל הישר בעיניו - בכל מקום שאנו חונים שם במדבר אנו מקריבים במשכן המיטלטל ממקום למקום". וכבר ראינו במספר מקומות דמיון רב בפירוש שני פרשני מקרא אלה שחיו במקביל, אך כנראה לא ראו זה את פירושו של זה. אבל אבן עזרא מוסיף גם את הרצון של כל אחד להקריב או לא להקריב ואת מצוות בכור שיש מי שנתן לכהן ויש שמי שלא נתן (במצוות בכור יש כידוע הבדל בפשט הפסוקים בין ספרים שמות ובמדבר ובין ספר דברים בפרשתנו). קטע זה לא הבינונו עד סופו, בפרט המילים "אחר מות אהרון" והמאיר עינינו יבורך. עכ"פ, לפי שיטת אבן עזרא ורשב"ם אין צורך לפצל את הפסוק כפי שעושה זאת רש"י. חוסר הקביעות של המשכן הוא "ככל אשר אנחנו פה היום", הוא: "איש הישר בעיניו".

טעמו שלא היו כולם יראי השם.¹⁶ ובעבור שאמר "אנחנו", הנה שם מצות רבות בעולות תלויות בארץ,¹⁷ כי כן כתוב.¹⁸

ספרי דברים פרשת ראה פסקא סה

"לא תעשון ככל אשר אנחנו עושים פה היום" - היום אנו מטלטלים את המשכן, היום אנו אסורים בבמה. משנבוא לארץ, אין אנו אסורים בבמה.¹⁹

מסכת סנהדרין דף מג עמוד ב

כתנאי: "הנסתרות לה' אלוהינו והנגלות לנו ולבנינו עד עולם" למה נקוד על לנו ולבנינו ועל עינין שבעד? מלמד שלא ענש על הנסתרות עד שעברו ישראל את הירדן, דברי רבי יהודה. אמר ליה רבי נחמיה: וכי ענש על הנסתרות לעולם? והלא כבר נאמר "עד עולם". אלא, כשם שלא ענש על הנסתרות - כך לא ענש על עונשין שבגלוי עד שעברו ישראל את הירדן.²⁰

מסכת עבודה זרה דף כה עמוד א

... מאי ספר הישר? ... ר' שמואל בר נחמני אמר: זה ספר שופטים, ואמאי קרו ליה ספר הישר? דכתיב: "בימים ההם אין מלך בישראל איש הישר בעיניו יעשה" (שופטים יז ו).²¹

פסיקתא זוטרתא (לקח טוב) דברים פרשת ראה דף יח עמוד ב

ואמר: "איש כל הישר בעיניו" - כלומר, לא תהיו "איש כל הישר בעיניו יעשה" בעת שתבואו בארץ, אלא עשו התורה והמצוות. כי לא יכשר לאמר לאותו הדור שהיו עומדים לפני משה רבינו כי אתם עושים הישר בעיניכם, כי הוא היה מנהיג להם בתורה ובמצוות.²² אלא הוא זמן השופטים, שנאמר: "בימים ההם אין מלך בישראל איש הישר בעיניו יעשה" (שופטים כא).²³

¹⁶ במשפט קצר מציע אבן עזרא כיוון אחר לגמרי שכלל לא קשור בקרבנות. ראה שיטתו בפירושו לשמות כט מב שבמדבר לא הקריבו כלל קרבנות "רק חמישים יום במדבר סיני". אז מהו "איש כל הישר בעיניו"? שלא כולם היו במדבר יראי ה'! למי מתכוון כאן משה אליבא דאבן עזרא? לקרח ועדתו שחלקו על הכהונה? לדתן ואבירם שחלקו על ההנהגה? למתאווים? למרגלים? ואם כן, באמצע הפסוקים על הקרבנות כיצד ינהגו בארץ (שבאים בעקבות הציווי על עקירת עבודה זרה בארץ), מתייחס משה לאותם שלא שמעו בקולו ובקול הקב"ה ומצווה או שמה מיחל ומתפלל שלא כך יהיה כאשר יגיעו "אל המנוחה ואל הנחלה".

¹⁷ בסוף דבריו, מעלה אבן עזרא אפשרות נוספת, שמדובר במצוות התלויות בארץ, גם כאלה הקשורות לקרבנות, כגון מצוות נסכים, או מצווה אחרת הנוהגת רק בכניסה לארץ (מעשר בהמה?). פירוש דברי משה הוא שכעת, במדבר, איננו מחויבים עדיין בכל המצוות וזהו "איש כל הישר בעיניו". נראה להוסיף כאן את הרעיון שעיקר קיום המצוות הוא בכניסה לארץ, גם מצוות שאינן חובת הקרקע. ראה ספרי דברים מג: "אף על פי שאני מגלה אתכם מן הארץ לחוצה לארץ היו מצויינים במצוות שכשתחזרו לא יהו עליכם חדשים". כל קיום המצוות במדבר היה עדיין בבחינת "איש הישר בעיניו יעשה". וכבר זכינו להרחיב בנושא זה בדברינו [קיום המצוות בארץ](#) בפרשה זו.

¹⁸ "כי כן כתוב" אליו רומז אבן עזרא הוא כנראה הפסוק הסמוך: "כי לא באתם עד עתה אל המנוחה ואל הנחלה". ותודה לביאור על פירוש אבן עזרא במהדורת תורת חיים לספר דברים שסייעה לנו רבות בהבנת פירוש אבן עזרא זה.

¹⁹ אחרי פרשני המקרא ולפני שנפנה לכיוונים החורגים מההקשר המקומי של הפרשה, הנה מדרש תנאים שמציע כיוון נוסף. גם במדבר היו זמנים שלא היה משכן, הוא היה מפורק ומיטלטל ולא בכל חנייה זמנית הקימו אותו. במקרים אלה שבהם המשכן מפורק ומיטלטל, במדבר, אין היתר במה. אבל בכניסה לארץ, גם שם היה המשכן מפורק ומיטלטל, יהיה לכם היתר במה. ומעניין לחקור אם רשב"ם (ואבן עזרא?) ראו מקור זה כשכתבו על המשכן המיטלטל ממסע למסע. שים לב גם לב איך מדרש ספרי זה יכול לחבר את פירוש רש"י לעיל עם פירוש רשב"ם.

²⁰ כבר הארכנו לדון בגמרא זו בדברינו [הנסתרות והנגלות](#) בפרשת ניצבים וכאן אנו מבקשים להתמקד בשיטת ר' נחמיה שגם על הנגלות נענשו רק משנכסו לארץ. מדוע? כי לשיטתו של ר' נחמיה הכלל "כל ישראל ערבים זה בזה" נכנס לתוקף רק בכניסה לארץ ישראל, לאחר ההשבעה בהר גריזים והר עיבל. במדבר לא חל עדיין כלל זה. ואנו הצענו לחזק את שיטת ר' נחמיה גם מדברי משה בפרשתנו, בקריאה רציפה ופשוטה של פסוקים ח-ט בפרק יב: "לא תעשון ככל אשר אנחנו עושים פה היום איש כליהישר בעיניו: כי לא יבאתם עד עתה אל המנוחה ואל הנחלה וכו'". כאן, במדבר, אתם עושים איש הישר בעיניו גם בגלוי (ראה שוב אבן עזרא לעיל על אותם שלא היו יראי השם) ואינכם נענשים על כך. אבל כשתכנסו לארץ ותזכו במנוחה ונחלה ותהיו עם ריבון היושב בארצו, לא עוד. ראה דברינו [כל ישראל ערבים זה בזה](#) בפרשת בחוקותי וכן [ברית הר גריזים והר עיבל](#) בפרשת כי תבוא.

²¹ בנושא זה של [ספר הישר](#) הארכנו לדון בפרשת ויחי ולא נחזור על הדברים כאן. נכון שיש קשר לשוני במילה "ישר", אבל האם הפסוק: "איש הישר בעיני יעשה", שכפשוטו אינו לחיוב, יכול לזכות את ספר שופטים בתואר "ספר הישר" (ולהתחרות בתואר זה עם ספרים כמו בראשית, דברים ועוד)? הגמרא שם אמנם מתמקדת בנושא המלחמה ודורשת את הפסוק "ללמד בני יהודה קשת הנה כתובה על ספר הישר" ([קנינת דוד](#) על שאול ויונתן, שמואל ב א יח), וספר שופטים אכן רווי מלחמות והתנסויות של עם שמבסס את קיומו בארץ, אבל עדיין לקרוא לספר שופטים בשם "ספר הישר" רק בגלל הפסוק: "איש הישר בעיני יעשה", אשר מופיע, כאמור, במעשה פסל מיכה ומעשה פילגש בגבעה ולא לשבח נדרש - דבר זה נשמע תמוה. נשמח לקבל הצעות לפירוש.

²² אי אפשר לומר על הדור שמה מנהיג שהם עושים איש הישר בעיניו, שהרי משה איתם. על כרחך, מדובר בתקופה אחרת.

²³ למדרש זה דעה מאד ברורה על תקופת ספר שופטים ואין בו מאומה מההתחבטות שהעלינו במדרש הקודם. זאת ועוד, את הקושי של הפשט בפסוק: "כָּל אִשֶּׁר אָנְחָנוּ עֹשִׂים פֶּה הַיּוֹם אִישׁ כָּל הַיִּשְׂרָאֵל בְּעֵינָיו" (ראה רש"י, אבן עזרא ורשב"ם לעיל), הוא פוטר בכך

רד"ק שופטים פרק יח פסוק א

בימים ההם אין מלך בישראל²⁴ - גם זה הפסוק מוכיח כי לא היה זה בימי עתניאל בן קנז, כי שופט היה לישראל. וכל ימי השופט לא היו עושים איש הישר בעיניו כמו שאמר: "והושיעם מיד אויביהם כל ימי השופט וגו' " (שופטים ב יח). ואומר: "והיה במות השופט ישובו והשחיתו מאבותם וגו' " (שם ט). נראה כי בימי השופט לא היו עושים איש הישר בעיניו. ובשלושת העניינים האלה: בדבר מיכה ובדבר בני דן ובדבר פילגש בגבעה, אמר: "אין מלך בישראל". ואלו העניינים היו בין שמשון לעלי שהיה שופט ישראל. והיה הזמן ביניהם כמו שהיה שלא היה להם שופט בישראל והיו עושים איש הישר בעיניו.²⁵

רד"ק שופטים פרק יז פסוק ו

איש הישר בעיניו יעשה - אמר זה לפי שעשה מיכה הפסל ולא היה מי שימחה בידו כי אין מלך ושופט בימים ההם.²⁶

מסכת סוטה דף מז עמוד ב

מְשַׁרְבוּ בעלי הנאה – נתעוותו הדינים ונתקלקלו המעשים ואין נח בעולם ... מְשַׁרְבוּ "אחרי בצעם לבם הולך" (יחזקאל לג לא) - רבו "האומרים לרע טוב ולטוב רע" (ישעיהו ה כ). משרבו האומרים לרע טוב ולטוב רע - רבו הוי הוי בעולם ... שאין דורינו רואה אלא לפנים ... משרבו מטילי מלאי על בעלי בתים - רבה השוחד והטיות משפט, ופסקה טובה. משרבו מקבלני טובתך ומחזקני טובותיך - רבו "איש הישר בעיניו יעשה" (שופטים יז), שפלים הוגבהו והגבוהים הושפלו, ומלכותא אזלא ונולא.²⁷

במדבר רבה פרשת נשא, פרשה י סימן ב

שהוא מעתיק את כולו לספר שופטים. כאילו זו עוד אחת מנבואות משה הקשות של העתיד בפרשת נצבים (דוגמת: "כי ידעתי אחרי מותי כי השחת תשחיתון וסרתם מהר מן הדרך וכו' ", דברים לא כט). איש הישר בעיניו – זה אי ציות לתורה ומצוות. וזה ודאי לא דורו הכשר של משה! זה דור אחר שיעשה דברים כאלה "אי שם" בעתיד. ואנו הפכנו בזכותו של ספר שופטים בדברינו **ספר הישר** בפרשת ויחי והצענו לראותו כספר של "קו פרשת המים" בין חמישה חומשי תורה וספר יהושע מחד גיסא ובין ספרי מלכים ונביאים ותולדות בית ראשון מאידך גיסא. ראה כאמור דברינו שם ואכמ"ל.

²⁴ הפסוק הפותח את פרשת נדידת בני דן צפונה ופסל מיכה.

²⁵ אנו עדיין בספר שופטים ומתקשים להיפרד ממנו. רד"ק מצמצם מאד את הפסוק: "איש הישר בעיניו" שמשמעותו שלילית ומופיע פעמיים בספר שופטים, ואומר שהוא חל רק על שנים או שלושה המקרים של פסל מיכה, נדידת שבט דן (הלוי שלקחו להם לכהן) ופילגש בגבעה שהיו בתקופת ביניים בין שמשון לעלי. בכל שאר הזמנים, היו שופטים חזקים כעתניאל בן קנז, דבורה, גדעון וכו', בהם לא עשה כל איש הישר בעיניו. והארץ שקטה ארבעים שנה. "אין מלך בישראל" עפ"י רד"ק כוונתו שאין גם שופט ומנהיג חזק שהוא מעין מלך (מה ששופך אור מעניין על תקופת שמואל ועל בקשת העם בסוף ימיו למנות להם מלך). דא עקא, שאת שמשון עצמו תוקף המדרש מהפסוק שראינו לעיל, מספר משלי (כא ב): "כָּל דָּרָךְ אִישׁ יִשָּׁר בְּעֵינָיו וְתִכֵּן לְבוֹת ה' ". ראה בראשית רבה סז יב: "ויקרא יצחק אל יעקב ויברך אותו ויצוהו, הזהירו על בנות ענר אשכול וממרא, וישמע יעקב אל אביו ואל אמו. זהו שכתוב: כל דרך איש ישר בעיניו - כל דרך איש ישר בעיניו זה שמשון (שופטים יד) ויאמר שמשון אל אביו אותה קח לי כי היא ישרה בעיני, (משלי יב) ושומע לעצה חכם זה יעקב, וישמע יעקב אל אביו ואל אמו וילך".

²⁶ בראש דברינו ציינו ש"איש הישר בעיניו" מופיע פעמיים בספר שופטים. בסיכום הספר, במעשה פילגש בגבעה, ובמעשה פסל מיכה שקדם לו. (עפ"י מסורת חז"ל מעשה פילגש בגבעה ופסל מיכה היו דווקא בתחילת ספר שופטים, ראה רש"י שופטים יז א). בסיכום הספר בקטע הקודם שהבאנו, כלל רד"ק את מעשה פסל מיכה יחד עם כיבוש בני דן ופילגש בגבעה ביחד – בחדא מחתא. אבל כאן, פרק קודם, "זוכה" מעשה פסל מיכה לפסוק משלו ובולט בייחודו כסמל לתקופה שבה איש כל הישר בעיניו יעשה ולא היה מי שימחה בידו. אם נחבר לכאן את מסורת חז"ל שהכהן (האיש הלוי) ששירת לפני פסל מיכה הוא מצאצאיו של משה רבנו (בבא בתרא קט-קי, אבות דרבי נתן נוסח ב פרק לז), הרי לנו אירוניה שאין קשה ממנה. משה מצווה את דור נוחלי הארץ: "לא תעשון ככל אשר אנחנו עושים פה היום איש כל הישר בעיניו", ומי הוא זה שעושה הישר בעיניו? יהונתן, כהן פסל מיכה, נכד משה! ראה עוד בעניין זה מדרש תהלים (בובר) מזמור קא: "ולא היה לבם שלם לבוראם, אלא עיקש שהמרו להקב"ה ועבדו לע"ז [ועברה עם ישראל בים שנאמר] ועבר בים צרה (זכריה י יא), זה פסל מיכה, הוא שאמר משה פן יש בכם איש או אשה או משפחה או שבט [אשר לבבו פונה היום מעם ה' וגו'] (דברים כט יז)". מי האיש? מי המשפחה? משפחתו של משה? וכבר הקדשנו גיליון מיוחד **לפסל מיכה** בדפים המיוחדים.

²⁷ והמלכות הולכת ומתנוולת. גמרא זו, בסוף מסכת סוטה, מתארת את התדרדרות הדורות ב"עקבא דמשיחא", כאשר כל המסגרות והנורמות הולכות ומתפרקות. לענייננו, השימוש כאן בביטוי "איש הישר בעיניו", הוא בדומה לשימוש המקובל היום, היינו שאין שום מסגרת ונורמות מחייבות, כל אחד בז לחוק, לנומרות ולאתיקה ציבורית וכו'. ראה תורת המנחה פרשת כי תבוא דרשה עד: " ... האפיקורס שהיה סובר ומאמין שאין השם יתברך משגיח כלל בעולם השפל ואיש הישר בעיניו יעשה לית דין ולית דין". וראה גם "הפיוט" הבא בתשובות חכמי פרוינציה סימן סג: "בהמיר ארץ במוט הרים, הרי ישראל בלב ימי הצרות ונבכי המבוכות, דור שצרות רבות עליו, ומתמעט והולך שובב בדרך לבו. ירהבו הנער בזקן והנקלה בנכבד, עלה הפורץ לפנייהם לפרוץ הגדרת הגינה, אומרים אמור בארזים נפלה שלהבת מה יעשו אזובי קיר איש הישר בעיניו מקרקר קיר". מקרק הוא הורס, מקעקע.

"אֲלֵתֶּרָא יִןן כִּי יִתְאַדָּם כִּי־יִתֵּן בְּכִיס בְּכֹס עֵינֹו יִתְהַלֵּךְ בְּמִישְׁרִים" (משלי כג לא) ... הקב"ה מזהיר את העובדי כוכבים שלא יכבידו עול קשה על ישראל ... "כי יתן בכוס עינו" - בכיס כתיב, שהם נותנים עיניהם בכיסם של ישראל ... "יתהלך במישרים" - שעושים בהם איש כל הישר בעיניו.²⁸

מורה הנבוכים לרמב"ם, חלק שלישי פרק כז

... ואמנם תיקון הגוף יהיה כתיקון עניני מחיתם קצתם עם קצתם, וזה הענין ישלם בשני דברים, האחד מהם להסיר החמס מביניהם, והוא שלא יעשה כל איש מבני אדם הישר בעיניו וברצונו וביכולתו, אבל יעשה כל אחד מהם מה שבו תועלת הכל. והשני, ללמד כל איש מבני אדם מדות מועילות בהכרח עד שיסודר ענין המדינה.²⁹

שו"ת הרשב"א חלק א סימן ר"ד ואבי הבן

ואיני רואה עיכוב בין לשון זה ללשון ראשון, כי לא מצינו לא זה ולא זה בגמרא עד שנצטרך להכריע ביניהן. איש הישר בעיניו יבחר לעצמו.³⁰

שבת שלום מחלקי המים

מים אחרונים: ראה אזכור "איש הישר בעיניו יעשה" בגמרא חולין נז ע"ב, בהקשר להתנהגות הנמלים שכדברי ספר משלי (פרק ו פסוק ז): "אין לה קצין ומושל" ודווקא בשל כך יש ללמוד מדרכיה ולהחכים. ראה שם הניסוי המדעי שערך ר' שמעון בן חלפתא ומה הייתה תגובת החכמים האחרים. וכבר הרחבנו בדיון על מקור זה בדברינו [חכמת הנמלה](#) בפרשת שופטים.

²⁸ אם בני ישראל עושים כל איש אשר ישר בעיניו והחברה מתפוררת, עונשם הוא שהגויים יעשו בהם איש כל הישר בעיניו. לא צריך להרחיק לכת עד "עקבא דמשיחא" וקינת הדורות המתמעטים המביאה לגלות ושעבוד, בשביל להבין את המשמעות הקשה של "איש הישר בעיניו". גם בימים כתיקונם. תופעה זו היא האנטיתזה של התיקון החברתי ויסוד המדינה. ראה פירוש מגן אבות לרשב"ץ על אבות פרק א משנה יח: על שלושה דברים העולם עומד על הדין ועל האמת ועל השלום: "כי מתנאי הדין שיהיה אמת ושיהיה שלום בין בעלי הריב, וכן היתרה יתרו [שמות יח כא] בדיינין שיהיו אנשי אמת ושהבעלי דינין כל אחד על מקומו יבוא בשלום. ורבינו משה ז"ל [פירוש המשנה יז ד"ה הדין] פירש, הדין, הנהגת המדינה ביושר. והאמת, המעלות השכליות. והשלום, מעלות המדות. ואלה הם סיבות לקיום העולם. ולפי פירושו זה, ופירושו לדברי שמעון הצדיק, הכל הוא ענין אחד. ויש לפרש, הדין, לפסוק בין אדם לחבירו, כי ידוע הוא שדעות בני אדם מתחלפות וכל דרך איש ישר בעיניו ואילו לא היה משפט אלהים בארץ מכריע ביניהם, היה רע והיה ריב בעולם".

³⁰ כנגד האמירות הקשות שראינו לעיל, מן הראוי לציין שביטוי זה מצוי במשמעות ניטרלית, בלא מעט ספרי שו"ת והלכה, בפרט היכן שיש שיטות ונהגים שונים "ואלה ואלה דברי אלהים חיים" ו"מאן דעביד כמר - עביד, ומאן דעביד כמר - עביד". באופן דומה מצאנו במספר מקומות גם את הביטוי: "ויש פנים לכאן ולכאן וכל דרך איש ישר בעיניו". היינו כהסכמה וכהשלמה שיש לאנשים דרכים שונות וכל אחד סבור שדרכו ומנהגיו הם הנכונים ואם אין זה מעורר בעיה מיוחדת - לוא יהי כן ושלום על ישראל. אגב, הנושא עליו מדובר בתשובה זו של רשב"א הוא נוסח הברכה בפדיון הבן. שנזכה לראות בפדיון כל בנינו יקירנו, שובם הביתה בשלום והחלמתם השלמה והמהירה.